

„Barbarus hic ego sum, quia non intelligor
illis“* Ovid. Trist. V. Eleg. X, 37.

UPOZORNĚNÍ

Co je to sláva! Já za svou slávu vděčím tomuto nešťastnému dílku. Jisté je, že spisek, který mi vynesl cenu a proslulost, je v nejlepším případě průměrný, a dovoluji si dodat, že je jednou z nej-
slabších prací tohoto souboru. Jakému propastné-
mu neštěstí by se byl autor vyhnul, kdyby byl
býval spisek přijat tak, jak si zaslouží! Úspěch,
zprvu neoprávněný, měl však na mne přivolat
přísnost ještě neoprávněnější.

* Jsem zde barborem, protože oni mi nerozumějí.

PŘEDMLUVA

Toto je jedna z největších a nejkrásnějších otázek, jaké kdy byly položeny. V této rozpravě ne-
půjde o metafyzické jemnosti, jež se zmocnily
všech částí literatury a jichž se vždy nevyhnou
ani plány akademií, ale o jednu z pravd, týkají-
cích se štěstí lidského rodu.

Předpokládám, že mi bude stěží odpuštěn ná-
zor, který jsem se odvážil obhajovat. Útočím
otevřeně na vše, co je dnes předmětem lidského
obdivu, a tak mohu očekávat toliko obecný od-
sudek. Je pravda, že jsem byl poctěn souhlasem
několika moudrých mužů. To mi však zdaleka
nezaručuje souhlas veřejnosti. Dospěl jsem proto
k rozhodnutí, že nebudu usilovat o to, abych se
zalíbil krasoduchům nebo lidem, kteří jsou v mó-
dě. Ve všech dobách se objevují lidé určení
k tomu, aby propadli v očích svého století, své
země a své společnosti. Člověk, který je dnes po-
važován za mocného ducha a filozofa, by byl v do-
bách Ligy* z téhož důvodu toliko fanatikem.
Pro takové čtenáře nesmí psát ten, kdo chce
žít nad svým stoletím.

Ještě slovo na závěr. Nespoléhal jsem na pocty,
jichž se mi dostalo. Proto jsem od chvíle, kdy
jsem text odeslal, tuto rozpravu přepracoval
a rozšířil, takže se jaksí změnila v jiné dílo. Dnes
se cítím povinen uvést ji znovu do stavu, v němž
se jí dostalo ceny. Připojil jsem k ní toliko několik
poznámek a ponechal jsem dva snadno rozpozna-
telné doplňky, s nimiž by byla Akademie možná
nesouhlasila. Domnívám se, že jsem tímto upo-
zorněním povinován poctivosti, účtě a vděku.

* Konfederace katolíků ve Francii koncem 16. století —
pozn. překl.

ROZPRAVA

„Decipimur specie rectior“
Hor. de Art. poet. V. 25.

Mám prozkoumat, zda obnova věd a umění přispěla k očistě anebo ke zkáze mravů. K jaké odpovědi se mám přiklonit? K takové odpovědi, vážení pánové, jaká přísluší čestnému muži, jenž neví nic a nemá proto sám sebe v menší vážnosti.

Cítím, že jen obtížně přizpůsobím to, co chci vyslovit, tribunálu, před nějž předstupuji. Jak se mám odvážit kárat vědy před jednou z nejučenějších společností Evropy, chválit ve sluvutné Akademii neznalost a sloučit pohrdání studiem s úctou k pravým učencům? Užrl jsem tyto překážky, ale neodradily mne. Řekl jsem si, že neútočím na vědu, ale obhajuji ctnost před tvářmi ctnostných mužů. A mravným lidem je poctivost dražší než učenost lidem učeným. Čeho se tedy obávat? Moudrosti shromáždění, jež mi naslouchá? Přiznávám to, nikoli však jako pocit řečníka, ale toliko pro výstavbu této rozpravy. V pochybných případech se čestní vladaři nikdy neváhali sami odsoudit; a situace, jež je pro právo nejvýhodnější, je ta, když se má obhajovat před poctivou a osvědčenou stranou, rozsuzující jeho vlastní spor.

K této pohnutce, jež mi dodává odvahy, přistupuje ještě další, a ta mne vede k rozhodnutí. Obhajoval-li jsem pravdu na základě vědomostí, jež do mne vložila příroda, je jedna cena, která mi nemůže uniknout, ať už se setkám s jakýmkoli výsledkem. Tuto cenu naleznou v hloubi svého srdce.

* Dáváme se svěst zdáním pravého.

PRVNÍ ČÁST

Veliký a krásný je pohled na to, jak se člověk vlastními silami v jistém smyslu vymaňuje z nicoty, jak světlem rozumu rozhání temnoty, do nichž ho zahálila příroda, jak se povznáší nad sebe sama, vrhá se duchem až do nebeských krajin, podoben slunci prochází obřími kroky obrovskou rozlohu všehomíra a — což je ještě větší a ještě obtížnější — navrácí se do sebe, aby tu prozkoumal člověka a poznal jeho přirozenost, jeho povinnosti a jeho účel. Všechny tyto zázraky se obnovily během nemnoha předchozích generací.

Není tomu tak dávno, co se Evropa znovu nalézala v barbarství prvních věků. Před několika stoletími žily národy tohoto světa dlu, jež jsou dnes tak vzdělané, ve stavu horším než neznalost. Jakási vědecká hatmatilka, ještě opovržením hodnější než neznalost, si přisvojila název vědění a postavila do cesty jeho návratu překážky téměř nepřekonatelné. Pokud se lidé měli znovu navrátit ke zdravému rozumu, muselo dojít k převratu. A ten přišel ze strany, odkud bychom se ho byli nejméně nadáli. Tupý musliman, věčná metla literatury, způsobil, že se u nás literatura znovu zrodila. Pád Konstantinova trůnu zanesl do Itálie zlomky starého Řecka. Vzácné pozůstatky obhatily i Francii. Brzy po literatuře následovaly vědy. K umění psát se připojilo umění myslit — což se může zdát postupem podivným, ale možná je to postup až příliš přirozený — a pocítili jsme hlavní výhodu obcování s múzami, totiž to, že se lidé stávají společenštější, neboť v nich múzy vyvolávají touhu po vzájemném zalíbení díky hodnými vzájemného uznání.

Duch má své potřeby právě tak jako tělo. Tělesné potřeby tvoří základy společnosti, potřeby

duchovní jí dodávají půvabů. Zatímco vláda a zákony poskytují lidem, žijícím pospolu, bezpečnost a blahobyt, méně despoticke a možná mocnější vědy, literatura a umění věncí železně okovy, jež lidé nesou, trsy květů, duší v lidech prvotní svobodu, pro kterou byli — jak se zdá — zrozeni, vštěpují jim lásku k vlastnímu otroctví a vytvářejí z nich to, čemu se říká civilizované národy. Potřeba vztyčila trůny, vědy a umění je upevnily. Milujte nadání, mocní tohoto světa, a držte ochrannou ruku nad těmi, kdo je pěstují.¹ Pěstujte vědy a umění, civilizované národy. Jste šťastnými otroky a vděčíte jim za vybraný a jemný vkus, na němž si zakládáte, za mírný charakter a uhlazené mravy, činící náš vzájemný styk tak družným a tak snadným, zkrátka za zdání všech ctností, z nichž vám ani jedna není vlastní.

Právě takovou zdvořilostí, tím přívětivější, čím okázaleji se nestaví na odív, vynikaly kdysi Atény a Řím v tolik vynášených dnech své nádhery a slávy. Bezpochyby právě jí překoná naše století a náš národ všechna období a všeliké národy. Filozofický tón, nezátížený pedantstvím, přirozené, leč úslužné mravy, jež jsou právě tak vzdáleny teutonské neotesanosti jako ultramontánské sešněrovanosti, to jsou plody vkusu, nabytého dobrým vzděláním a společenským stykem.

Jak krásné by bylo žít mezi námi, kdyby se ve vnějším chování pokaždé odráželo rozpoložení srdce, kdyby byla slušnost ctností, kdybychom se

¹ Vládci jsou vždy rádi, rozšíří-li se mezi poddanými obliba příjemných umění a zbytečností, jež nemají za následek vývoz peněz. Kromě toho, že v poddaných žije malodušnost, jež je porobě tak vlastní, vědí vládci velmi dobře, že všechny potřeby, které si lid vytváří, jsou okovy, jimiž se spoutává. Když chtěl Alexandr udržet v područí národ živící se rybami, přinutil ho zanechat rybolovu a přijímat stejnou potravu jako jiné národy. Nikdy se nepodařilo zkrotit nahé americké divochoy, žijící toliko z úlovků. A jak bychom též mohli ujařmit lidi, kteří nic nepotřebují?

řídili svými zásadami, kdyby byla opravdová filozofie nerozlučně spjata s titulem filozof! Tolik dobrého se však jen zřídka objevuje zároveň a ctnost se jen stěží projevuje takto okázale. Bohatě zdobený šat může značit zámožného člověka a eleganci člověka, jenž má vkus. Zdravého a silného muže však rozpoznáte podle jiných znamení! S tělesnou silou a zdatností se nesetkáte pod zláčeným hávem dvořana, ale pod prostým šatem rolníka. Ctnosti, jež je silou a zdatností duše, není zdobnost méně cizí. Právý muž je atletem a rád zápasí nahý. Opovrhne mrzkými ozdobami, jež by mu překážely při vynakládání síly a které byly většinou vymyšleny toliko proto, aby zakryly nějakou tělesnou vadu.

Dokud naše způsoby neopracovalo umění a ne naučilo naše vášně hovořit strojenou řečí, byli jsme mravů neotesaných, leč přirozených, a rozdílnost chování ohlašovala na první pohled rozdílnost povahy. Lidská přirozenost nebyla v jádru lepší. Lidé však nalézali bezpečí v tom, jak snadno prohlédali jeden druhého, a tato výhoda, kterou již nedokážeme docenit, je uchránila mnoha neřestí.

Dnes, kdy důvtipnější výzkumy a vybranější vkus redukovaly umění zalíbit se na principy, vládne v našich mravech mrzká a šálivá jednotvárnost. Jako by všechny duchy odlili z jednoho kádlobu: zdvořilost neustále vyžaduje, vhodnost přikazuje. Neustále se podřizujeme zvyklostem, nikdy vlastní hlavě. Neodvazujeme se už jevit tím, čím jsme, a pod takovým ustavičným nátlakem učiní lidé, tvořící stádo, jež se nazývá společnost, v těchž podmínkách totéž, pokud je od toho neodvrátí mocnější pohnutky. Nikdy se tedy nedozvíme, s kým máme tu čest. Abychom poznali přítele, budeme muset vyčkat mimořádných okolností, to znamená vyčkat až do chvíle, kdy už na to nebude čas, protože bychom ho nutně potřebovali znát právě pro takové příležitosti.

A kolik neřestí provází tuto nejistotu! Vytratilo

se upřímně přátelství, vytratila se reálná úcta, vytratila se důvodná důvěra. Pod jednotvárným a věrolomným závojem zdvořilosti, pod tolik vychvalovanou slušností, za níž vděčíme osvětě našeho století, se neustále skrývají podezření, nedůvěra, obavy, chlad, rezervovanost, nenávisť a zrada. Neznese svět již jméno pána všehomíru kletbami, rouháme se mu však tak, že se to našich úzkostlivých uší ani nedotkne. Nevychvalujeme vlastní zásluhy, ale snižujeme zásluhy cizí. Neurážíme hrubě nepřítele, ale obratně ho pomlouváme. Vyhasíná nenávisť mezi národy, ale zároveň i láska k vlasti. Opovrhovanou neznalost nahrazuje nebezpečný pyrrhonismus. Některé výstřelky budou zavrženy, některé neřesti upadnou v opovržení. Jiné se však ozdobí názvem ctnost a budeme je muset buď mít, anebo předstírat. Ať si kdo chce vychvaluje střídmost dnešních mudrců. Já sám v ní neshledávám nic jiného než vytříbenou nestřídmost, jež není hodna mé chvály stejně jako jejich vyumělkovaná prostota.¹

Takové čistoty nabyly naše mravy, tak počestní lidé se z nás tedy stali. Literatura, vědy a umění nechť se přihlásí o to, čím se zasloužily o tak blahodárný výsledek. Připojím toliko jedinou poznámku. Kdyby si cizinec z nějakých vzdálených krajů snažil vytvořit obrázek o evropských mravech podle stavu našich věd, podle dokonalosti našich umění, podle vhodnosti našich představení, podle zdvořilosti našeho chování, podle vlídnosti našich slov, podle našich neustálých důkazů laskavosti a podle kypícího davu lidí různého stáří a různého stavu, kteří jako by se od svítání do soumraku před-

¹ „Rád se přiu a rozmlouvám,“ píše Montaigne, „avšak toliko s nemnoha lidmi a pro sebe. Neboť předvádět mocným na přání ducha slovy jako na nějakém představení považují za povolání, jež velice špatně sluší čestnému muži.“ (Eseje. Kniha III, kap. VIII.) Je to povolání všech našich krasoduchů až na jednoho. (Míněn je snad Denis Diderot — pozn. překl.)

háněli v tom, jak si vzájemně prokazovat službu, tento cizinec by — pravím — uhodl přesný opak našich mravů.

Je zbytečné hledat příčinu tam, kde není účinku. Zde však je účinek jistý. Je jím reálná zvrácenost. A naše duše se kazily úměrně tomu, jak se zdokonalovaly naše vědy a umění. Lze říci, že je toto neštěstí vlastní toliko našemu věku? Nikoli, vážení pánové. Strasti způsobené marnivou zvědavostí jsou staré jako svět. Každodenní příliv a odliv oceánu není podřízen dráze hvězdy, jež nás za noci osvětluje, pravidelněji než osud mravů a počestnosti pokroku věd a umění. Úměrně tomu, jak jejich světlo stoupá na náš obzor, vytrácejí se ctnosti, a k téměř jevu docházelo za všech dob a na všech místech.

Pohleďte na Egypt, na první školu všehomíru, na jeho úrodné podnebí pod žhavým nebem, na slavný kraj, odkud druhdy vytáhl Senvosret dobýt svět. Stal se kolébkou filozofie a krásných umění a nedlouho nato ho dobyli Kambysové, pak Řekové, Římané, Arabové a nakonec Turci.

Pohleďte na Řecko. Druhdy je obývali hrdinové, kteří dobyli dvakrát Asii; jednou před Trójou a podruhé ve vlastních domovech.* Rodící se literatura nevnesla ještě do srdcí jeho obyvatel zkaženost, ale pokrok umění, rozklad mravů a makedonské jeho následovaly brzy po sobě. A Řecko, stále učené, stále požitkářské a stále zotročené, pocítilo v těchto převratech již toliko změny vládců. Ani veškeré Démostenově výmluvnosti se nemohlo podařit znovu vdechnout život do těla, jež přepych a umění zbavily nervů.

Úpadek Ríma založeného pastýřem a proslaveného rolníky, započal právě v dobách Enniových a Terentiových. Avšak po Ovidiích, Catullech, Martialech a spoustě obscénních autorů, jejichž samotná jména urážejí mravopochestnost,

* Měnny jsou perské války — pozn. překl.

